

Hoe effectief is handelingsgericht werken?

Goede leerkrachten werken gepassioneerd en geïnspireerd. Ze hopen een goede bijdrage te kunnen leveren aan de ontwikkeling van hun leerlingen en vragen zich af wat effectief is om in hun groep met leerlingen te doen.

Een veel toegepaste werkwijze vandaag de dag is handelingsgericht werken (HGW), maar het effect ervan is niet altijd duidelijk. Doen we wel de goede dingen? Dragen we hiermee daadwerkelijk bij aan de ontwikkeling van kinderen?

In dit artikel leggen we de uitgangspunten van HGW langs het Hattie-rapport om te kunnen beoordelen hoe effectief handelingsgericht werken is.

Handelingsgericht werken

Het onderwijs staat onder druk. De prestaties moeten omhoog en alle ogen zijn hierbij gericht op het basisonderwijs: daar zal het moeten gebeuren. Scholen zoeken naar houvast om hier vorm aan te geven. Tegelijkertijd hebben veel leerkrachten hun bedenkingen. Ze krijgen het gevoel dat hun didactische vaardigheden hoger aangeslagen worden dan hun pedagogische kwaliteit. Ze zijn bang voor een 'afrekencultuur', zien andere vakken in het gedrang komen en twijfelen aan de eigen vaardigheid (Turkenburg, 2011). Naast het inzetten van verbetertrajecten op de diverse vakgebieden zien we scholen een keuze maken tussen opbrengstgericht werken (OGW) of handelingsgericht werken (HGW). OGW richt zich op meetbare opbrengsten. HGW doet dit ook, maar hecht hiernaast ook aan andere waarden die niet zo eenvoudig in meetbare prestaties uit te drukken zijn. HGW kan er zo toe bijdragen dat leraren de didactiek verbeteren, terwijl de aandacht voor pedagogiek en sociaal emotioneel leren in tact blijft.

HGW toont vooral zijn kracht in de combinatie van alle zeven uitgangspunten die voor HGW zijn geformuleerd. Dit wordt weleens vergeten. HGW wordt dan vooral gezien als een werkwijze waarin groepsoverzichten en groepsplannen een belangrijke rol vervullen.

- 1 Onderwijsbehoeften van leerlingen staan centraal
- 2 Het gaat om afstemming en wisselwerking, we gaan uit van transactie in de onderwijs-leersituatie
- 3 De leerkracht doet ertoe
- 4 Positieve aspecten zijn van groot belang
- 5 Er is sprake van constructieve samenwerking
- 6 Ons handelen is doelgericht
- 7 De werkwijze is systematisch en transparant

De uitgangspunten van HGW (Pameijer, Van Beukering & De Lange, 2009) zijn zo geformuleerd dat de effecten van toepassing ervan niet eenvoudig te onderzoeken zijn. Wel kunnen we kijken naar de concrete interventies of acties die

Peter de Vries

Over de auteur

Peter de Vries studeerde muziekwetenschappen en orthopedagogiek en publiceerde drie boeken waaronder *Handelingsgericht werken in Passend Onderwijs*. Binnen het Seminarium voor Orthopedagogiek traint hij scholen, vooral op het gebied van handelingsgericht werken, passend onderwijzen en het omgaan met gedragsproblemen. Tevens is hij als docent werkzaam binnen de masteropleiding. Een deel van de week is hij als stafmedewerker orthopedagogiek verbonden aan het SWV Passend Onderwijs Almere.

Hattie hoopt met zijn onderzoek antwoorden te geven op vragen die goede leerkrachten zichzelf zouden moeten stellen

passen bij deze uitgangspunten en speuren naar onderzoek dat aantoonst dat deze interventies een meetbaar positief effect hebben op het leren en het ontwikkelen van kinderen.

Het Hattie-rapport

Professor John Hattie is werkzaam bij de universiteit van Auckland, Nieuw Zeeland. Hij deed een metastudie met als kernvraag: Wat beïnvloedt het leren of de ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van vier tot zestien jaar en in welke mate gebeurt dit dan?

Hij verdeelde deze invloeden of effecten over vijf verschillende gebieden:

- Leerlingkenmerken
- Kenmerken van de ouders, thuissituatie en omgeving
- Kenmerken van de school, het curriculum en de schoolleiding
- Kenmerken van de leerkracht en het handelen van de leerkracht
- Invloed van klasgenoten

Om antwoorden te vinden op zijn vragen analyseerde Hattie vijftigduizend onderzoeken. Deze bracht hij, samen met collega-onderzoekers en studenten, onder in achthonderd metastudies. Het is niet eenvoudig de data van zoveel verschillende onderzoeken met

elkaar te vergelijken. Elk onderzoek heeft een eigen manier om gegevens te verzamelen en deze gegevens te verwerken. De verzamelde onderzoeksgegevens kwamen uit veel verschillende landen, wat ook nog eens een taalbarrière opwierp. Toch is Hattie er met zijn team in geslaagd onderzoeksresultaten onderling vergelijkbaar te maken.

Het rapport van Hattie heeft niet de pretentie een receptenboek voor goed onderwijs te zijn. Hattie hoopt met zijn onderzoek wel antwoorden te geven op vragen die goede leerkrachten zichzelf zouden moeten stellen. Deze antwoorden formuleert Hattie als aanbevelingen in plaats van strikte richtlijnen. Hij vat zijn onderzoeken samen in veertien stellingen die leerlingen voorgelegd kunnen worden:

- Mijn leerkracht geeft ons het gevoel dat hij om ons geeft.
- Mijn leerkracht probeert te begrijpen hoe we ons voelen.
- Medeleerlingen gaan respectvol met mijn leerkracht om.
- Wij werken hard en verspillen weinig tijd.
- Mijn leerkracht gebruikt goede manieren om ons iets uit te leggen.
- Mijn leerkracht legt moeilijke dingen duidelijk uit.
- We leren elke dag veel nieuwe dingen.
- We krijgen de kans van onze vergissingen te leren.
- Mijn leerkracht maakt de lessen interessant en leuk.
- Het leren wordt in onze klas aantrekkelijk en uitdagend gemaakt.
- Leerlingen werken samen en wisselen inhoud met elkaar uit.
- Mijn leerkracht toont respect voor onze ideeën en suggesties.
- Mijn leerkracht checkt of we de leerstof goed begrijpen.
- Mijn leerkracht geeft me goede feedback, zodat ik ervan leer.

Figuur 1
In het cirkeldiagram is te zien dat de invloed die de leerkracht heeft op het leren van de leerling volgens Hattie 30% is.

Invloed op leren (Hattie, 2009)

- Leerling • 50%
- Ouders / Thuis / Omgeving • 7%
- School / Schoolleider • 7%
- Klasgenoten • 6%
- Leerkracht • 30%

HATTIES TOP 20

VAN EFFECTIEFSTE INTERVENTIES

Invloed	Effect
Zelfrapporterend leren	1.44
Werken met programma's gebaseerd op theorie van Piaget	1.28
Directe feedback (tijdens het leren)	1.13
Kwaliteit instructie en didactisch management	1.00
Instructie aan kleine groep, dynamisch samengesteld	0.88
Versnellen	0.88
Preventie van ordeverstorend gedrag (regels & routines)	0.80
Voorspelbaar lerarengedrag	0.75
Hanteren van leergesprekken	0.74
Leerlingen zelf doelen laten formuleren	0.74
Relatie leerkracht - leerling	0.72
Goed woordenschat- en leesonderwijs	0.67
Feedback achteraf (na het leren)	0.65
Professionele ontwikkeling van leraren	0.62
Uitdagende doelen stellen	0.56
Bouwen aan groepscohesie	0.53
Werken met peers of tutors	0.50
Coöperatief leren	0.41
Frequent testen en analyse van resultaten	0.41
Werken met systeem voor dag- of weektaken	0.38

> 0.40

Als een beïnvloedingssfeer, actie of interventie veel effect heeft op het leren en de ontwikkeling van leerlingen, zien we in het Hattie-rapport een score van boven de 0.40.

0.00 - 0.40

Tussen 0.00 en 0.40 zien we 'gering effect'. Waarbij 0.39 natuurlijk invloedrijker genoemd mag worden dan 0.01.

< 0.00

Onder de 0.00 zien we een tegengesteld of negatief effect.

De toppers en de rampen volgens Hattie

Naast de aanbevelingen stelde Hattie een overzicht op van effectieve en minder effectieve invloeden, in de vorm van acties en interventies. Als we scherp zicht willen krijgen op wat een leerkracht helpt om er daadwerkelijk toe te doen, moeten we niet alleen de positieve effecten

kennen, maar moeten we ook weten wat juist zeer gering of negatief effect heeft. Om het verschil uit te drukken tussen het effect van verschillende acties en invloeden, gebruikt Hattie de norm van 0.40. Hij noemt dit getal een indicatie voor de omvang van het effect.

HATTIES TOP 10 VAN MINST EFFECTIEVE INTERVENTIES

Invloed	Effect
Verhuizen	- 0.34
Verwijderen uit school - Plaatsen op andere school	- 0.16
Doubleren	- 0.15
Leren van/met televisie	- 0.12
Zomervakantie	- 0.09
Het nieuwe leren versus traditioneel leren	0.01
Volledig zelfsturend leren	0.04
Werken met vaste niveaugroepen, statisch samengesteld	0.11
Apart onderwijs voor jongens en meisjes	0.12
Groeperen op handicap of beperking	0.12

> 0.40

Als een beïnvloedingssfeer, actie of interventie veel effect heeft op het leren en de ontwikkeling van leerlingen, zien we in het Hattie-rapport een score van boven de 0.40.

0.00 - 0.40

Tussen 0.00 en 0.40 zien we 'gering effect'. Waarbij 0.39 natuurlijk invloedrijker genoemd mag worden dan 0.01.

< 0.00

Onder de 0.00 zien we een tegengesteld of negatief effect.

HGW langs de meetlat van Hattie

We hebben hierboven gezien hoe het Hattie-rapport tot stand is gekomen en wat de belangrijkste uitkomsten zijn. De vraag is nu hoe de bevindingen en aanbevelingen van Hattie passen in de uitgangspunten van het handelingsgericht onderwijs. Onderstaand bespreken we een aantal invloeden en interventies waarvan in het rapport van Hattie de waarde en het effect staan beschreven.

Zelfrapportage

Een belangrijk uitgangspunt van HGW luidt: we gaan uit van transactie. Leerlingen ontwikkelen zich in wisselwerking met hun omgeving. Het Hattie-rapport brengt de invloeden vanuit die omgeving goed in kaart. Wat in het algemeen werkt, hoeft echter nog niet voor elk individueel kind te werken. Het Hattie-rapport laat een aantal opmerkelijke items zien die uitstekend passen

bij HGW. Op de eerste plaats in zijn effectieve top 20 vinden we zelfrapportage. Hierbij staan zaken als inzicht in eerder geleverde prestaties en inschatten op welk niveau de leerling verwacht te gaan presteren bij een toets centraal. In de praktijk zien we dit terug in leerlingenportfolio's of prestatiebladen die leerlingen inzicht geven in de prestaties die geleverd zijn. Hier kleeft wel een gevaar aan. Als leerlingen de neiging hebben zichzelf laag in te schatten, helpt dit zelfrapporterend leren juist niet. Leerlingen op deze wijze bewust maken van hun vorderingen en laten reflecteren op hun prestaties kunnen we goed verbinden aan uitgangspunten 5 (samenwerken) en 6 (doelgericht handelen).

Inzicht in de ontwikkeling van kinderen

Op de tweede plaats in de top 20 van Hattie vinden we onderwijsaanbod gebaseerd op de theorie van Piaget. Dit effect is vooral groot bij

de rekenontwikkeling. Om erachter te komen hoe deze theorie in het HGW past, moeten we eerst weten wat de basisprincipes van Piaget zijn. Kern in de theorie van Piaget vormt zijn indeling in vier periodes (Piaget & Inhelder, 1978).

Periode 1

Sensori-motorisch handelen (0-2 jaar)

De zintuiglijke en motorische ervaringen staan centraal bij het leren en ontwikkelen. Baby's worden zich heel langzaam bewust van de relatie tussen eigen handelen en het effect hiervan op de omgeving. Ze leren door zich aan te passen en nieuwe ervaringen op te nemen in bestaande denkschema's. Piaget noemt dit accommoderen en assimileren.

Periode 2

Pre-operationeel denken (2-7 jaar)

Het kind denkt in deze fase onsystematisch en onlogisch. Bovendien stelt het zichzelf als middelpunt van de wereld, hiermee is het kind egocentrisch: zoals het kind de wereld ervaart, zo is de wereld ook. In deze periode gaat het kind begrippen en strategieën gebruiken om vat te krijgen op de hem omringende wereld. Tellen, categoriseren en sorteren worden toegepast om zo ordening aan te brengen in de wereld. Het kind leert om te gaan met hoeveelheden en vormen.

Periode 3

Concreet-operationeel denken (7-12 jaar)

In deze fase gaat het kind systematisch en logisch denken. Termen als hoeveelheid, lengte, gewicht en substantie worden eigen gemaakt en toegepast. Motorisch handelen, taal en symbolen worden gebruikt om te leren of ontwikkelen. Langzaam ontdekt het kind het verschil tussen levende dingen en levenloze dingen.

Periode 4

Formeel-operationeel denken (vanaf 12 jaar)

Tijdens deze fase leert het kind abstract te den-

ken en redeneren. In deze fase kunnen kinderen zichzelf vragen stellen die ze willen onderzoeken. Ze zijn nieuwsgierig naar verschillende oplossingen voor een bepaald probleem. Het kind leert zich dingen te verbeelden, kan zich een beeld vormen van een ideaal. Het kind kan redeneren door gebruik te maken van beelden, metaforen en vergelijkingen.

Een leerling kan in verschillende periodes tegelijkertijd zitten, er is dus geen strikte volgorde of scheiding van de vier periodes. Inzicht in de ontwikkeling van kinderen, de manier waarop ze denken en leerstrategieën hanteren, helpt de leerkracht om leerlingen goed te kunnen begeleiden bij het leren. Weten *hoe* een kind leert is dus belangrijker dan kennis over *wat* een kind moet leren.

Hier blijkt ook het nut van het werken met groepsoverzichten, waarin als het goed is de leerstrategie van de leerling beschreven staat. De leerkracht heeft deze informatie nodig om de keuze te kunnen maken voor materialen en gerichte taken of opdrachten waarmee de leerkracht zijn leerlingen laat werken. We zien hier een directe verwijzing naar uitgangspunt 1 (onderwijsbehoefte) en 7 (systematisch werken).

Volgens Piaget is leren niet alleen een individueel maar ook een sociaal proces. Hij pleit dan ook voor coöperatief leren en dialoog. Dit kunnen we verbinden met uitgangspunt 5 (constructieve samenwerking). Praten over het leren of het geleerde hoort een vaste plek te krijgen binnen het onderwijs. Op deze manier worden leerlingen zich bewust van hun leerproces, waardoor ze het beter kunnen overzien en controleren. Bovendien verschaft praten over het leren of het geleerde de leerkracht inzicht in hoe het leerproces bij de leerling verlopen is. Leerkrachten moeten naast goed kunnen praten dus ook goed kunnen luisteren: welke opmerkingen maken de kinderen, welke vragen worden er gesteld? Zo krijgt de leerkracht meer zicht op de onderwijsbehoefte per

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- J. Hattie, *Visible learning, a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*, Routledge, London, 2009.
- J. Hattie, *Visible learning for teachers, maximizing impact on learning*, Routledge, London, 2012.
- E. van Meersbergen & P. de Vries, *Handelingsgericht werken in passend onderwijs*, Perspectief Uitgevers, Utrecht, 2013.
- N. Pameijer & T. van Beukering, *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de interne begeleider*, Acco, Leusden, 2006.
- J. Piaget & B. Inhelder, *De psychologie van het kind*, Van Loghem Slaterus, Deventer, 1978.
- D. Roorda, *Leerkracht-kindrelaties en interactieprocessen: effecten op het leergedrag van leerlingen en wederkerige invloeden tussen leerkracht en kind*, UvA/NWO, Amsterdam, 2012.
- M. Turkenburg, *De basis meester*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, 2011.

MEER LEZEN ?

E. van Meersbergen &
P. de Vries, *Handelingsgericht
werken in passend onderwijs*.
Perspectief uitgevers,
Utrecht, 2013.

Dit boek onderscheidt zich van andere publicaties op het gebied van handelingsgericht werken door de focus te leggen op de onderlinge verbanden tussen passend onderwijs en handelingsgericht werken. Daarbij worden talrijke voorbeelden gegeven die rechtstreeks uit de praktijk komen. Bovendien bevat het boek (met bijbehorende cd-rom) 35 instrumenten (formats, formulieren, werkbladen, aandachtspunten, kijkwijzers) die in het basisonderwijs direct kunnen worden ingezet.

kind, een belangrijk uitgangspunt binnen HGW. Coöperatief leren is overigens vooral effectief als er sprake is van heterogene groepering en een goede begeleiding door de leerkracht. Leerlingen met elkaar laten praten over het leren, terwijl het begrip onvoldoende is, vergelijkt Piaget met 'the blind leading the blind' (Hattie, 2012: 106). Uit dit alles blijkt dat er een goede relatie te leggen is tussen HGW en de inzichten van Piaget, waarbij de effectiviteit van deze inzichten door Hattie uitgebreid is aangetoond.

Overige verwijzingen naar handelingsgericht werken

Andere verwijzingen naar HGW in de top 20 van Hattie zijn onder andere het lesgeven aan een klein groepje leerlingen, preventie van orderverstoring gedrag en het geven van directe feedback, zeker als die tijdens het leerproces gegeven wordt. Feedback die achteraf, remediërend gegeven wordt, is minder effectief. De kwaliteit van de instructie blijkt een uiterst belangrijke factor te zijn die het leren van het kind positief beïnvloedt. Onder instructie verstaat Hattie zowel het didactisch management als het hanteren van het directe instructiemodel.

Speciale aandacht geven we aan voorspelbaar lerarengedrag, aandacht voor de professionele ontwikkeling van de leerkracht en het hanteren van leergesprekken. De leerkracht doet ertoe en hier wordt uitgebreid naar verwezen. Onder voorspelbaar lerarengedrag verstaat Hattie een duidelijk georganiseerd klassenmanagement, het stellen van hoge verwachtingen, kwaliteit van professioneel handelen, hanteren van de juiste methodes en opdrachten, het stellen van doelen en transparant zijn. Leergesprekken bestaan uit een aantal communicatieve elementen zoals vragen stellen, verhelderen, dialoog en probleemoplossende gesprekken, naast het gebruik van leerschema's, samenvattingen of woordvelden. We zien in het rapport verschillende verwijzingen naar afgestemd onderwijs. Genoemd worden

uitdagende doelen stellen, versnellen en frequent testen en analyse van testresultaten. Verder is in veel van de bestudeerde onderzoeken aangetoond dat goed woordenschat- en leesonderwijs uiterst belangrijk is evenals gerichte aandacht voor de groepscohesie.

Positief effect op het gebied van samenwerking tussen leraren en leerlingen zien we ook bij de relatie leerkracht - leerling (Roorda, 2012), leerlingen zelf doelen laten formuleren en *peer-* of *tutor*leren. Bij dit laatste wordt een leerling begeleid door een andere leerling uit zijn eigen groep of een andere groep. Ook scoort het werken met dag- of weektaken hoog. We zien in deze opsomming voldoende redenen serieus werk te maken van het laten samenwerken van leerlingen. Hattie pleit ervoor dat leraren hierin een activerende rol spelen.

Op het gebied van samenwerken met ouders zien we dat ouderbetrokkenheid veel invloed heeft. Investeren in een professionele relatie, waarbij het gezamenlijk belang voorop staat, blijkt van grote waarde voor het leren van kinderen. Ook ouders binnen de school het leren laten begeleiden blijkt erg effectief. Dit is effectiever dan leerlingen huiswerk geven en dit door ouders thuis laten begeleiden. Huisbezoeken blijken ook een positief effect te hebben.

Tot slot

We hebben gezien dat veel interventies direct te koppelen zijn aan de uitgangspunten van HGW. Het werkt op verschillende niveaus en het sterkt zo de ideeën over de effectiviteit van handelingsgericht werken. We eindigen dit artikel met misschien wel het belangrijkste advies van Hattie: *'The greatest effects on student learning occur when teachers become learners of their own teaching, and when students become their own teachers.'*